

STRUKTURA I POSEBNE VRSTE *LOCATIO CONDUCTIO OPERIS FACIENDI*

Apstrakt

*Većina privatnopravnih instituta evropsko – kontinentalnih pravnih sistema svoje poreklo pronalazi u rimskom pravu. To je posledica kako oskudnosti izvora starijih pravnih sistema, tako i činjenice da je u ljudskoj istoriji rimsko pravo po prvi put iznedrilo jedan relativno zaokružen pravni sistem, sličan modernim pravima. Rimski kontrakt *locatio conductio operis faciendi*, koji se označava kao preteča savremenog ugovora o delu, pak predstavlja nešto drugačiji slučaj. On u sebi obuhvata (delom) ugovor o delu, ali i nekoliko drugih ugovornih odnosa koji ga čine složenim. U ovom radu autor analizira *locatio conductio operis faciendi* u klasičnom rimskom pravu (uz osvrt na Justinijanovo pravo), posebne vrste ovog ugovora, kao i mogućnost da je on kroz podvrstu *locatio conductio horrei* u sebi obuhvatao i ugovor o ostavi sa naknadom. Ovaj specifični institut rimske pravne istorije pruža uvid u odnos Rimljana prema određenim vrstama rada i evoluciju tih shvatanja tokom rimske istorije, tj. stvaranja osnove za izgradnju onoga što danas nazivamo ugovorom o delu.*

Ključne reči: *locatio conductio operis faciendi*, ugovor o delu, *locatio conductio horrei*, *Lex Rhodia de iactu*, rimsko pravo, pravna istorija.

1. Uvod

Mnoštvo složenih međuljudskih odnosa, do kakvih dolazi prilikom vršenja kakvog organizovanog rada, rimsko pravo je regulisalo kroz

¹ Istraživač pripravnik, Institut za uporedno pravo Beograd, mail: miroslav.djordjevic@yahoo.com

nekoliko ugovora od kojih centralno mesto zauzima *locatio conductio*.² Ovaj ugovor se u literaturi obično definiše kao „konsenzualni kontrakt kojim se jedna strana obavezuje da će drugoj strani predati na privremeno korišćenje određenu stvar, staviti na raspolaganje svoju radnu snagu ili izvršiti neko delo, a ova će za to platiti ugovorenu naknadu.“³ U rimskom pravu su se, dakle, pod jednim ugovorom podrazumevala zapravo tri bitno različita kontrakta: ugovor o zakupu stvari (*locatio conductio rei*), ugovor o najmu radne snage (*locatio conductio operarum*) i ugovor o delu (*locatio conductio operis faciendi*⁴). Iz kazuistike dostupnih izvora se vidi da Rimljanima ova distinkcija nije bila strana, ali je ona, kako rimski jurisprudenti nisu bili naklonjeni uopštavanjima i definisanju, sistematski uobličena tek od strane pandektista. Od navedenih podvrsta posebno je interesantan *locatio conductio operis faciendi*, u kome pronalazimo preteču ugovora o delu. Ovaj kontrakt pak, kako ćemo videti, ipak ima nešto drugačiju sferu primene od modernog ugovora o delu, kao i specifičan položaj i karakteristike u okviru kontrakta *locatio conductio*. Ako se u obzir uzmu i njegove posebne vrste, jasno je da ovde nije reč o jednom od onih ugovora koji gotovo istovetan oblik imaju u rimskom i modernom pravu.

2. Elementi ugovora *locatio conductio operis faciendi*

2.1. Definicija, osnovni elementi i zamena subjekata

Danas se u literaturi *locatio conductio operis faciendi* uglavnom definiše kao „konsenzualni kontrakt kojim se jedna strana, izvođač (*conductor*), obavezuje da u ugovorenom roku obavi određenu aktivnost, po pravilu na stvari koja je stavljena na raspolaganje, a druga strana, naručilac (*locator*), se zauzvrat obavezuje da plati određenu sumu novca.“⁵

² Ovaj kontrakt nema analogni ugovor u modernom pravu i nemoguće je adekvatno ga prevesti na srpski jezik (takođe i engleski, nemački itd.), pa ćemo ga ovde navoditi isključivo u latinskom, izvornom obliku.

³ Ž. Bujuklić, *Rimsko privatno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2012, 384.

⁴ U literaturi se neretko označava i samo kao *locatio conductio operis*. Vidi npr. H. Hausmaninger, W. Selb, *Römisches Privatrecht*, Böhlau, Wien 2001; D. Knežić - Popović, *Ugovor o delu u rimskom pravu*, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo 2004; ili R. Zimmermann, *The Law of Obligations – Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford 1996.

⁵ A. Malenica, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad 2009, 367. Slično i D. Stojčević, *Rimsko privatno pravo*, Savremena administracija, Beograd 1988, 271; O. Stanojević, *Rimsko pravo*, Službeni glasnik SCG, Beograd 2003, 375. Nisu retki pak autori koji izbegavaju ovo definisanje: B. Eisner, M. Horvat, *Rimsko pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1948, 393.

Čitav *locatio conductio* je u rimskim izvorima pokriven uglavnom kazuistički, pa zato problem razgraničavanja *locatio conductio operis faciendi* sa *locatio conductio rei* i *locatio conductio operarum* predstavlja jedno od glavnih težišta problema izučavanja ovog instituta. Zajedničke karakteristike su brojne. Svi su biletarealni, konsensualni i teretni ugovori *bonae fidei*, koji su se štitili istim tužbama, ali je njihova ekonomska suština bitno različita, što se vidi i iz (prividne) zamene subjekata.

Kod *locatio conductio rei* zakupac je *conductor* - on od *locatora* za određenu svotu novca zakupljuje stvar (*res*), a kod *locatio conductio operarum* poslodavac je *conductor*, kome *locator* vrši neki rad (po pravilu fizički - *operae*). Ovde se može reći da je logička „spojnica“ ova dva ugovora rimsko shvatanje rada za drugoga (o čemu će više reći biti kasnije), po kome sam rad predstavlja stvar. Kaznu posla predstavlja dobijanje novca (*merces*) za davanje stvari, tj. rada na određeno vreme. *Locatio conductio operis faciendi* je pak ugovor kod koga *conductor* vrši rad, preciznije treba nešto da uradi (*opus*) po nalogu *locatora*. Dakle, ako se akcenat stavi na ekonomsku suštinu, a to je “ko vrši kakav rad ili daje stvar u zakup za novac”, onda je inverzija očita:

locatio conductio	locator	conductor
- rei	<i>zakupodavac</i>	zakupac
- operarum	<i>najamni radnik</i>	poslodavac
- operis faciendi	naručilac	<i>izvođač dela</i>

Međutim, ako se u obzir uzme etimologija reči *locator* (od *locare* – staviti, smestiti), i *conductor* (poneti sa sobom, uzeti), vidi se da je akcenat na davanju stvari (tj. rada), a kako smo videli, kod *locatio conductio operis faciendi*, *locator* obavlja “određenu aktivnost, po pravilu na stvari koja je stavljena na raspolaganje”. *Locator* je i ovde predao neku stvar, pored toga što daje i novac. Prilikom razmatranja sličnosti sa kupoprodajom Gaj tako kaže:

„*Takođe je neizvesno da li je kupoprodaja ili ugovor o delu zaključen ako sam sa zlatarom ugovorio da od svog zlata napravi prstenje određene težine i oblika i za to primi npr. dvesta denara. Kasije kaže da se ovde materijal prodaje, a da je rad predmet ugovora o delu, ali većina autora smatra da je zaključena kupoprodaja. Ali, ako sam dao svoje zlato, a ugovorimo nagradu za njegov rad, sklopljen je ugovor o delu*“.⁶

⁶ Gai Inst. 3. 147. U ovom prevodu Obrada Stanojevića *locatio conductio* je zavisno od fragmenta preveden kao zakup, najam radne snage ili, kao u ovom slučaju, ugovor o delu.

Dakle, iako je ekonomska suština ugovora *locatio conductio operis faciendi* drugačija (*causa* je da *locator* dobije stvar kakvu želi, a da za njenu izradu *conductor* dobije novac), tj. inverzna u odnosu na prva dva ugovora, jasno je da *locator*- ova predaja materijala od koga *conductor* treba da napravi stvar, predstavlja pravni rezon za svrstavanje ovog pravnog posla zajedno sa zakupom stvari i najmom radne snage.

Međutim, često je predmet prestacije ugovora o delu bilo neko drugačije *facere*, ne nužno na stvari, npr. podučavanje kakvom zanatu i sl. odakle strogo pravno - tehnički proizlazi da je onda je neko lice koje *locator* odredi (najčešće rob ili član *familiae*), ili pak sam *locator* - predmet prestacije, tj. "stvar". U poslednjem slučaju on pored toga što daje novac sam sebe "stavlja" (*locare*) na raspolaganje *conductor* – u, koji ima da ga, na primer, poduči nekom zanatu.

Iz navedenog razloga, čine se potpunijim definicije ovog ugovora koje obavezama *locator* - a dodaju "...stvar ili lice...", zato što to lice, iako je često rob (stvar), to ne mora uvek biti, kako ćemo nešto kasnije videti i iz primera sačuvanog ugovora o delu iz klasičnog perioda. Tako Kaser dodaje: "... an einer Person oder Sache, die ihm vom locator (Besteller) überlassen wird"⁷, a od naših autora sličnu, nešto čak koncizniju definiciju daje Milošević: „Naručilac se obavezuje da preduzimaču (izvođaču dela, *conductor*) preda neku stvar ili lice, a on se obavezuje da svojom aktivnošću s tom stvari ili licem ostvari određen rezultat, za koji će dobiti novčanu nagradu.“⁸ U svakom slučaju, jasno je da je ovde uobičajena pravna gimnastika rimskih jurisprudencata dovela do toga da se tri bitno različita posla svrstaju u istu šemu *locatio conductio*.

Osnovne elemente rimskog ugovora o delu čine *consensus* strana ugovornica oko *opus* –a koji *conductor* ima da učini u zamenu za *locator*-ov *merces*. Za nastanak ugovora je dovoljna prosta saglasnost volja, po pravilima koja su predviđena za sve konsenzualne ugovore.

⁷ M. Kaser, R. Knütel, *Römisches Privatrecht*, C.H. Beck, München 2008, 245.

⁸ M. Milošević, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Univeziteta u Beogradu, Beograd 2010, 369. Ima i autora koji se prilikom ovog definisanja vode isključivo navedenim Gajevim fragmentom, što dovodi do nepotpunog rezultata: "Ugovor o djelu, tj. preuzimanje i narudžba izvedbe nekog djela u pravilu se sklapala na taj način da je naručilac (*locator*) davao materijal, a izvođač (*conductor*) se obvezao da će od donijetog materijala napraviti proizvod" - M. Boras, L. Margetić, *Rimsko pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 1998, 156.

2.2. Naknada

Naknade (*merces*) je morala biti određena (*certum*) i sve dok se o njoj stranke ne dogovore ugovor ne postoji. „...*nisi enim merces certa statuta sit, non videtur locatio et conductio contrahi.*”⁹ Uslov nije pak bio da ona mora biti i pravična, tj. dozvoljavalo se da jedna strana ugovornica za sebe izbori svojom umešnošću i bolju cenu od one koja je realna.¹⁰

U klasično doba takođe postoji nedoumica da li je zaključen ugovor o delu ako je prepušteno trećem licu da proceni iznos naknade. Gaj u svojim Institucijama bez sugerisanog odgovora samo postavlja ovo pitanje:

„*Otuda se postavlja pitanje da li je zaključen ugovor o zakupu ili delu kada je prepušteno drugom da proceni naknadu, npr. da Ticije odredi kolika će ona biti.*”¹¹

Ovu dilemu klasičnog rimskog *locatio conductio operis faciendi* ne možemo da razrešimo ne zato što nema adekvatnog izvora, već zato što je samim Rimljanima to izgleda dugo bilo sporno.¹² Tome u prilog govori i činjenica da je u Justinijanovim *Institucijama*, dakle postklasičnom izvoru, izložena ova dilema koja je, kako se kaže, postojala „*inter veteres*” (pri čemu se ne misli samo na predklasične ‚*veteres*’, već i na klasične jurisprudente): „U staro vreme („starima“) bilo je sporno da li je važeća ovakva prodaja...”¹³ Izgleda da je upravo tek u Justinijanovo doba ova dilema razrešena, što vidimo po konstrukciji „*sed nostra decisio ita hoc constituit...*”, a znamo da je tekst ovih Institucija bio pravno obavezujući. Rešenje koje se dalje navodi je potvrdno, dozvoljava određivanje cene od strane trećeg lica, uz napomenu da ugovor neće postojati ako treći ne može da odredi cenu.¹⁴ Sve ove odredbe nalaze se u delu koji reguliše kupoprodaju, ali se analogno, po samom tekstu *Institucija* primenjuju i na *locatio conductio*, a samim tim na *locatio conductio operis faciendi*.¹⁵

Druga dilema koja u Gajevom udžbeniku ostaje otvorena jeste da li ugovor postoji ako naknada nije bila određena u novcu, već na neki drugi način.

⁹ Gai Inst. 3.142.

¹⁰ D.19.2.22. prevod M. Đorđević. U Justinijanovom pravu se ovo rešenje menja uvođenjem *laesio enormis*.

¹¹ Gai Inst. 3. 143. prevod O. Stanojević.

¹² Suprotan primer navodi Votson pozivajući se slučaj iz Katonove *De agricultura*, u kome se čeka završetak zidanja kuće da bi se odredila njena cena. Više o tome: A. Watson, *The Law of Obligations in Later Roman Republic*, Oxford 1965, 103-104.

¹³ Iust. Insti. 3. XXIII 1. prevod M. Đorđević.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Na analognu primenu upućuju Iust. Inst. 3. XXIV 1. i Iust. Inst. 3. XXIII 1.

„*Takođe, nije izvesno da li postoji ugovor o zakupu ako tebi dam stvar da je upotrebljavaš a zauzvrat dobijem od tebe drugu stvar na upotrebu.*“¹⁶

Iako se ovaj fragment očito prevashodno odnosi na ugovor o zakupu (po konstrukciji “*rem tibi utendam*”), te u ovom fragmentu i Obrad Stanojević *locatio conductio* prosto prevodi kao “zakup”, čini nam se da ne postoji prepreka za zaključak da se on mogao odnositi i na ugovor o delu. Mogla bi to hipotetički biti, na primer, situacija u kojoj jedno lice izrađuje nakit drugom licu u zamenu za prevoz neke robe.

Odgovor na ovo pitanje, kao i u prethodnom slučaju, leži u Justinijanovim *Institucijama*, koje potvrđuju navode da je o ovome bilo spora. Dilema je upoređena sa odnosom kupoprodaje i trampe (*permutatio*), a stav koji je konačno izložen je negativan - u tom slučaju se ne radi o *locatio conductio*, već o *proprius genus contractus*.

„*Na primjer, ako se dve komšije, koji imaju svaki po jednog vola, pogode da će uzajamno uzajmljivati jedan drugome svog vola za deset dana za izvršiti neku stanovitu radnju, pa ako vo jednoga propadne kod drugoga neće se davati mjesta ni akciji iz davanja niti onoj iz primanja pod najam, pa ni akciji posluge, jer posluga u tom slučaju nije besplatna, no akciji praescriptis verbis.*“¹⁷

Dakle, po uskraćivanju prava na *actio locati* i *actio conducti* i upućivanju na *actio praescriptis verbis*, jasno je da je ovde, kao i u slučaju *permutatio*, bila reč o *contractus innominati* (bezimenom kontraktu), a ne ugovoru o delu. Argument da je naknada za *locatio conductio operis faciendi* morala biti izražena u novcu i u klasičnom periodu, upravo kroz analizu bezmenih kontrakata, daje Paulus:

„*Ako ti nešto dam da bi mi uzvratio činjenjem, kao što se postupa kod lokacije, na primer da naslikaš sliku, ukoliko ti dam novac nastaje locatio, kao u gornjem slučaju emptio; ako je reč o stvari, neće nastati lokacija nego ili actio civilis za ono na šta imam pravo, ili kondikcija za povraćaj datog.*“¹⁸

Može se ovde postaviti pitanje postojanja interpolacija, koje bi prilagodile fragmente poželjnim rešenjima kakva će samo malo kasnije pronaći mesto u Justinijanovim *Institucijama*. D. Knežić - Popović tako

¹⁶ Gai Inst. 3. 144. prevod O. Stanojević.

¹⁷ Iust. Inst. 3. XXIV 2. prevod L. Bakotić.

¹⁸ D.19.5.5.2. prevod D. Knežić-Popović.

ovaj fragment, kao i Ulpijanov *D.16.3.1.9.* koji takođe ovo potvrđuje (a biće izložen nešto kasnije kod *locatio conductio horrei*) naziva “notorno sumnjivim” u kontekstu interpolacija.¹⁹ Međutim, većina autora, računajući i pomenutu autorku, ipak smatra da je pravilo *merces in numerata pecunia* važno i u klasično doba. Da li je ovo pravilo važno bez izuzetka posebno je pitanje i o njemu ne postoji saglasnost u literaturi.²⁰ Često se tako kao primer nenovčane naknade u literaturi navodi kolonat sa naturalnom zakupninom (*colonia partiaria*), ali osim što je sporno da li on uopšte predstavlja *locatio conductio* za rimske jurisprudente²¹, on u svakom slučaju ne potpada pod *locatio conductio operis faciendi*, pa se zato ovde njime nećemo posebno baviti.

2.3. *Opus* (ostvarenje dela)

Ugovorom *locatio conductio operis faciendi* služile su se zanatlije, prevoznici, zidari, ali i umetnici, slikari, svirači i drugi. Osnovnu distinkciju ovog ugovora u odnosu na *locatio conductio operarum*, kao i njegovu ekonomsku suštinu čini njegov drugi obavezni element – *opus*. Za razliku od ugovora o najmu radne snage, ovde predmet ugovora nije sam rad, već ostvarenje dela, bilo ono materijalno (da se od nekog materijala nešto napravi, de se nešto preveze) ili nematerijalno (da šegrt savlada zanat). Nešto najbliže definiciji *opus*-a *locatio conductio operis faciendi*, što pronalazimo u izvorima, nalazi se u delu *Digesta* u kome se objašnjavaju pojmovi, a daje nam je Paulus, pozivajući se na Labea:

„*Locatio conductio operis* po rečima Labea označava ono što Grci nazivaju *apotelesma* (rezultat), a ne *ergon* (rad, projekat), neki dovršeni proizvod izvršenog *opus*-a.“²²

Ovaj fragment je u romanistici tumačen na više načina²³, a mi smo mišljenja ga je najtačnije shvatiti da je *opus* jednak *αποτέλεσμα* (*apotelesma*), a ne *ἔργον* (*ergon*), tj. *opus* je rezultat, a ne sam rad. Kako je već pomenuto (*Gai Inst. 3.147.*), taj *opus* treba da bude izvršen na stvari, odnosno licu koje *conductor*- u stavi (*locare*) *locator* (inače je reč o kupoprodaji). Sam rad naručioca posla nije zapravo ni interesovao, već ga je interesovao samo rezultat. Da li će *conductor* angažovati

¹⁹ D. Knežić - Popović, 132.

²⁰ *Ibid.*

²¹ M. Milošević, 368.

²² D.50.16.5.1. prevod M. Đorđević.

²³ D. Knežić-Popović, 90 – 92.

podizvođače ili pomagače u svom poslu, nije uticalo na valjanost posla, jer je *causa* posla - *opus*, do koga se dolazi radom. Na koji način i ko vrši rad *locator*- a je zanimalo samo ukoliko je posao *intuitu personae* (npr. slikar).²⁴

Postoji dilema da li su delatnosti iz *artes liberales*²⁵ mogle biti predmet *opus*-a. Pravilo je bilo da ne mogu, ali su postojali izuzeci. Postoji tako mišljenje da se sa *artes liberales* kroz *locatio conductio operis faciendi* nisu smeli baviti slobodni ljudi, dok su oni pak to mogli dozvoliti svojim robovima i oslobođenicima.²⁶ Veštine i zanati koji su po pravilu bili predmet ovog ugovora nisu dobili značajno mesto u izvorima koji su ostali sačuvani, ali je zato ostao sačuvan izvestan broj ugovora vezanih za ova zanimanja.²⁷ Oksirinhijski papirusi (*oxyrinchus papirii*), koji su krajem XIX i početkom XX veka otkriveni blizu istorijskog grada Oksirinha u Egiptu, sadrže više hiljada različitih dokumenata među kojima ima i nekoliko ugovora srodnih ugovoru o delu.²⁸ Pored izučavanja zanata, *opus* ugovora *locatio conductio operis faciendi* bile su i razne zanatske usluge, prevoženje stvari i lica, zidanje, izrada umetničkih predmeta, muziciranje, vršenje rituala u pogrebnim procesijama (“narikače”) itd.

2.4. Ispunjenje, odgovornost i zaštita

Ispunjenje dela ostvarenjem *opus* – a i predajom novca bio je normalan način gašenja obligacija iz *locatio conductio operis faciendi*. Ukoliko nije precizirano da *conductor* lično mora da obavi neki posao, dozvoljavalo se da npr. neko drugo lice iz radionice obavi taj posao ili da u njemu koristi pomagače (npr. majstor izrađuje statuu i koristi šegrte za grube radove oko kamena, posle čega on vrši finu obradu). O toj posebnoj potrebi da se drugačije mora ugovoriti svedoči Ulpijanov fragment:

“Postoje široke razlike u pogledu inteligencije, prirode, obrazovanja i iskustva kod zanatlija. U skladu sa time, ako neko obeća da će lično napraviti brod ili kuću ili iskopati jarak, i to posebno uz naznaku da će

²⁴ R. Zimmermann, 394.

²⁵ D.50.13.1. „Pod slobodnim zanimanjima (*artes liberales*) podrazumevamo ona koja Grci nazivaju ἐλευθερία: računajući tu govornike, gramatičare, geometre, lekare...“ prevod M. Dorđević.

²⁶ A. Watson, 109 – 110.

²⁷ Više o ovome: W.L. Westermann, „Apprentice Contracts and the Apprentice System in Roman Egypt“, *Classical Philology* 9/3 (1914), 295 – 315.

²⁸ P. Oxy. XLI 2971; P. Oxy. II 275; P. Oxy XXXI, 2586; P.Oxy LXVII, 4596 –, *droitromain.upmf-grenoble.fr*, 20. 9. 2014.

baš on svojim radom to učiniti, njegov jamac (treće lice), ako on sazida ili iskopa jarak, neće (time) osloboditi ugovarača, osim ukoliko (ovaj) uma saglasnost naručioca posla.”²⁹

Međutim, u literaturi ima dosta tvrdnji da je ovaj fragment interpoliran od strane Justinijanovih kompilatora i da se u klasično vreme zapravo pretpostavljalo da onaj ko je ugovorio posao, taj posao mora i da uradi lično.³⁰ Ukoliko je to tačno, svakako se moglo ugovarati i drugačije.

Sloboda ugovaranja određivala je vreme i mesto izvršenja, a ukoliko oni nisu precizirani (a najčešće su bili) koristili su se elastični standardi poput “započeto što je pre moguće”, dovršeno “za neko uobičajeno, normalno vreme” i sl.³¹ Iz razloga sigurnosti ovi elementi su se po pravilu ugovarali, a iako pisana forma nije bila uslov valjanost ovog ugovora, ona je verovatno takođe zbog sigurnosti, često činjena.³²

Ako je predmet prestacije ovog ugovora neka stvar (zlatno od koga se pravi prsten), svojina na takvom materijalu po pravilu nije prelazila na *conductor*-a za vreme njegove obrade (ili prevoza, čišćenja i sl.), već je on na njima imao samo detenciju. Postoje pak neki slučajevi gde je izgleda dolazilo do prenosa svojine i oni se u literaturi nazivaju *locatio conductio irregularis*.³³ Pored ovih slučajeva, do promene vlasništva je moglo doći ukoliko je stvar zamenljiva (npr. vino ili žito određeno za transport), kada *conductor* postaje sopstvenik i dužan je da po izvršenom poslu *locator*-u obezbedi istu količinu iste vrste stvari³⁴ (ovo naravno ne važi ukoliko se zamenljiva stvar ponaša kao *species* – npr. određena bačva vina dobijena od nekog važnog magistrata na poklon). Kako saznajemo od Gaja, ukoliko mu je stvar ukradena, *conductor* pak može imati pravo na *actio furti* (vlasnik zadržava pravo na *actio locati*, a *actio furti* može koristiti tek ukoliko prva ne uspe zbog insolventnosti *conductor*-a).³⁵

²⁹ D.46.3.31. – prevod. M. Đorđević.

³⁰ “Dok je u klasičnom pravu izvršenje posla imalo strogo lični karakter, dotle se u Justinijanovom pravu obaveza na lično izvršenje nije podrazumevala i trebala je biti izričito ugovorena. Ako u tom smislu nije bilo ništa ugovoreno, naručilac dela se nije mogao opirati izvršenju od strane nekog drugog.” - D. Knežić – Popović, 133. Drugačije: A. Malenica, 368.

³¹ *Ibid.* 134.

³² V. W.L. Westerman, 295 – 315.

³³ A. Watson, 106.

³⁴ D. Stojčević, 272.

³⁵ Gai Inst. 3. 205. „Isto tako, ako je suknar (fulon) uzeo odeću da je očisti i uredi ili ako je krojač uzeo da je okрпи za određenu naknadu, njemu pripada pravo na *actio furti* protiv onog ko je ukrao, a ne sopstveniku, jer se sopstvenika ne tiče da li je odeća ukradena, budući da ima pravo na tužbu kojom će tražiti svoju stvar iz ugovora o delu (*actio locati*) protiv suknaara ili krojača, pod uslovom da suknar ili krojač imaju sredstva da isplate naknadu za stvar. A ako su insolventni, tako da vlasnik ne može da dobije svoje, i njemu pripada pravo na tužbu iz krađe, jer je zainteresovan da stvar ne propadne.“ prevod O. Stanojević.

Što se jednostranog raskida ugovora tiče, *locator* je mogao raskinuti ugovor u slučaju da *conductor* delo nije završio u dogovorenom roku, ili ga je završio, ali nije isporučio, kao i u slučaju da se ispostavi kako troškovi izrade znatno prevazilaze cenu iz predračuna troškova.³⁶

Po pitanju odgovornosti *conductor*-a za *locator* -ovu stvar koja je u njegovoj detenciji tokom trajanja ugovora, iz izvora saznajemo da je ona generalno bila pooštrena, ali i stepenovana zavisno od konkretnog *opus*-a.³⁷ Obuhvatala je *omnis culpa*, a pošto je ovaj posao zahtevao izvesnu stručnost, i obavezu da delo izvrši *lege artis*, tj. postojala je odgovornost za nedovoljno znanje - *imperitia*.³⁸ Ulpijan tako kaže:

„*Celzo piše u osmoj knjizi Digesta da neumešnost – neznanje, nesposobnost – treba smatrati krivicom – nemarnošću, nehatom, pa stoga onaj ko preuzme telad za ispašu ili /odeću/ da je uredi, odnosno očisti, odgovara za nemarnost, pa se ono što učini zbog neumešnosti smatra nemarnošću, nehatom, jer je taj posao preuzeo izjavljujući da je vešt u svom poslu.*“³⁹

Pošto je *conductor*, kako smo videli, mogao da angažuje pomoćnike, on odgovara i za *culpa in eligendo*, „krivicu za (loš) izbor“:

„*Ako je neko ugovorio da će prevesti stub, pa se taj stub za vreme dok je bio podizan, prevožen ili skidan – polagan, istovaran, polomi, on će odgovarati za taj rizik ako postoji nemarnost na njegovoj strani ili kod osoba čijim se radom koristio. Nemarnosti nema ako je poduzeo sve ono o čemu bi vodio brigu veoma pažljiv čovek. To isto tako treba shvatiti i u slučaju kada je neko ugovorio da će prevesti bačve ili gredu, a može se primeniti i na ostale stvari.*“⁴⁰

Za određene poslove predviđena je pak najstroža odgovornost – objektivna odgovornost, *custodia*⁴¹, koja će u Justinijanovom pravu postati nešto drugačija *culpa in custodiendo*.⁴² Ova odgovornost bila je

³⁶ D. Knežić – Popović, 135.

³⁷ Drugačije pak tvrdi Malenica. U svom udžbeniku on generalizuje i prosto kaže da „izvođač mora čuvati stvar i odgovara za *custodia*“, što na osnovu fragmenata koje iznosimo smatramo nepreciznim, jer nisu svi *conductor*-i odgovarali za *custodia*. V. A. Malenica, 368.

³⁸ M. Milošević, 370.

³⁹ D.19.2.9.5. prevod M. Polojac.

⁴⁰ D.19.2.25.7. prevod M. Polojac.

⁴¹ M. Milošević, 370.

⁴² *Culpa in custodiendo* je za razliku od objektivne *custodia* bila subjektivno merilo. Više o tome: J. Danilović, „*Custodia* i ugovor o delu u rimskom klasičnom pravu“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 3/1969, 339 – 363.

opštim normama predviđena za suknare (fulone) i krojače, verovatno zbog učestalosti angažovanja ovih radnika i problema koji se mogu naslutiti.⁴³ *Conductor* koji je odgovarao za *custodia*, je pak uvek bivao oslobođen odgovornosti ukoliko je do štete došlo usled događaja koji čovek nikako nije mogao sprečiti, kao što su prirodne sile, upadi neprijateljske vojske, prirodna smrt roba i svi oni drugi razlozi koji se u izvorima nazivaju "viša sila"- *vis maior* ili *casus maior*.⁴⁴ Dobar primer za ovo daje sledeći Javolenov fragment:

*"Flako je ugovorio sa Marcijem da mu podigne kuću; pošto je deo posla bio završen, došlo je do zemljotresa pa se zgrada srušila. Masurije Sabin smatra, kad je do toga došlo prirodnom silom, kao što je zemljotres, da to ide na štetu, rizik Flaka."*⁴⁵

Osvrnućemo se samo kratko i na problem trenutka prelaza rizika kod *locatio conductio operis faciendi*. Kod ovog ugovora se ovo pitanje pokreće ukoliko je izvedeno delo delimično ili potpuno uništeno pre isporuke i to bez krivice *conductor*-a.⁴⁶ U literaturi⁴⁷ se ističe kako se rizik "delio" između *locator*-a i *conductor*-a na šta navodi Paulusov stav iz jednog Labeovog fragmenta:

*„Ako je do ovoga (rušenja) došlo krivicom loše zemlje, locator snosi rizik. Ali ako se to dogodilo zbog lošeg rada, gubitak je tvoj (conductorov)."*⁴⁸

Međutim, situacija je ipak bila složenija, a probleme stvara i činjenica da Rimljani terminom *periculum* neretko pored rizika označavaju i odgovornost.⁴⁹ Postoje teorije koje objašnjavaju složenost ovog problema u rimskim izvorima činjenicom da je u nekom trenutku klasičnog perioda došlo do promene u shvatanju, te se sa *periculum conductoris* prešlo na *periculum locatoris*. Ceo problem je umnogome sličan kupoprodaji i dilemi da li je u klasično doba važio princip *periculum est emptoris*

⁴³ Gai Inst. 3. 206: „Ono što je rečeno za suknara i krojača primenjuje se i na lice kome smo dali stvar na posluhu. Kao što i oni odgovaraju za čuvanje stvari (*custodia*) tako i onaj koji je uzeo stvar na posluhu treba da odgovara za čuvanje stvari.“ prevod O. Stanojević.

⁴⁴ J. Danilović, 341.

⁴⁵ D.19.2.59. prevod M. Polojac.

⁴⁶ D. Knežić – Popović, 110.

⁴⁷ R. Zimmermann, 402-403.

⁴⁸ D.19.2.62. prevod M. Đorđević.

⁴⁹ D. Knežić – Popović, 111.

ili *periculum est venditoris*.⁵⁰ Tako je gornja konstatacija o “podeljenom riziku” zapravo samo način da se izbegne davanje odgovora na pitanje koji je tačan momenat kada je rizik sa *locator*-a prešao na *conductor*-a. Pored moguće promene shvatanja samih Rimljana, situaciju dodatno komplikuje činjenica da se ovo pitanje rešavalo različito zavisno od slučaja. Ne želimo da dalje ulazimo u ovaj problem, jer njegova puka elaboracija zahteva više prostora nego što je predviđeno za čitav ovaj rad. Zato ćemo samo izneti, radi ilustracije, zaključke do kojih je došla D. Knežić – Popović, koji se na osnovu izložene argumentacije i dostupnih izvora čine utemeljenim:

“*Locator operis* snosi rizik: 1. ako delo bude uništeno posle adprobacije⁵¹; 2. ako delo bude uništeno neizbežnom vanjskom silom (višom silom) i pre probacije; 3. ako propusti ili odugovlači probnu proveru; 4. ako je poslenik izvršio rad po njegovim uputima; 5. ako je delo propalo zbog lošeg kvaliteta materijala za obradu.

Conductor operis snosi rizik: 1. pod uslovom da je delo propalo pre probacije; 2. ako je delo propalo zbog slučajnosti koje su nastale u okviru rada na delu.”⁵²

Zaštita se u *locatio conductio operis faciendi* ostvarivala putem tužbi *actio locati* i *actio conducti*. Kako se u *demonstratio* ovih tužbi morao navesti pravni osnov, *causa* posla, to predstavlja još jednu indiciju da su Rimljani morali shvatati visok stepen posebnosti *locatio conductio operis faciendi* u okviru koncepta *locatio conductio*.

3. Neke posebne vrste *locatio conductio operis faciendi*

3.1. *Locatio conductio horrei*

Jedan od srodnih i do kraja nerasvetljenih ugovora jeste i ugovor o uskladištenju *locatio conductio horrei* ili *locatio conductio horreorum*. Već kada se pogleda rimska sistematizacija ugovora kao izvora obligacija pada u oči odsustvo posebnog ugovora kod koga jedna strana drugoj čuva određenu stvar u zamenu za novac. Drugim rečima, nedostaje neka vrsta

⁵⁰ Ogroman broj interpolacija u ovoj materiji otežava njeno izučavanje, ali se ipak čini da ima osnova za tvrdnju da je u klasično doba važno pravilo *periculum est venditoris*. V. M. Đorđević, „Comparative Analysis of Risk Passing in Roman Law, Serbian Doctrine and 19th Century Legislation“, *Annals of the Faculty of Law in Belgrade* 3/2008. 285 – 293.

⁵¹ *Adprobatio* se javlja kod posebne vrste *locatio conductio operis faciendi* – ugovora o građenju.

⁵² D. Knežić – Popović, 113 – 114.

posebnog, teretnog *depositum*-a (ostava), jer je jasno da se sa razvojem rimske države i privrede ovakva potreba morala učestalo javljati.

Rimljani su način za zaključivanje ovog pravnog posla, ekstenzivnim tumačenjem, pronašli u *locatio conductio*. Kako o ovom ugovoru svedoči svega nekoliko fragmenata *Digesta*, pitanja je daleko više nego odgovora, počevši od broja strana ugovornica i pravne prirode ovog ugovora, do pitanja odgovornosti.⁵³ Još jedno pitanje koje se logično postavlja jeste: kojoj od tri podvrste *locatio conductio* ovaj ugovor pripada?

Ukoliko se prihvati teza da u ovom poslu postoje dve strane ugovornice, lice koje daje stvar na uskladištenje (ostavodavac⁵⁴) i lice koje je skladišti (skladištar - *horrearius*), odmah pada u oči da se prvi u izvorima označava kao *conductor*, a drugi kao *locator*.⁵⁵ Kako bismo pronikli u pravnu suštinu ovog posla pođimo od interesantnog Ulpijanovog fragmenta, koji se u literaturi uglavnom navodi kao dokaz da je naknada za *locatio conductio* morala biti novčana. Nama je ovde pak on interesantan zbog nečeg drugog - u celu priču oko zamene subjekata u *locatio conductio* on unosi dodatnu zabunu i potvrđuje tezu da je *locatio conductio* fikcijama i elastičnim tumačenjima održavan kao jedinstven ugovor.

„Ako neko primorava roba, koji je poveren na čuvanje, da radi u mlinu, mislim da je moguće podići *actio conducti* protiv njega, ukoliko je dobio novac za čuvanje. Međutim, ako sam ja primio novac za ovog roba koji je odveden da radi u mlinu, ja mogu da pokrenem *actio locati*. Ali, ako je rad ovog roba naknada za njegovo čuvanje, ovo je nalik *locatio conductio*, ali pošto novac nije dat, može se koristiti *actio praescriptis verbis*.“⁵⁶

Dakle, u ovom slučaju je jedno lice dalo nekom mlinaru roba da ga čuva. Motiv za ovo bi mogla biti kazna za roba zbog skitanja ili bežanja.⁵⁷ Ulpijan se dalje pita, u slučaju da mlinar počne da prisiljava roba da radi u mlinu, koju tužbu vlasnik roba može da podigne, pa potom navodi tri slučaja zavisno od toga da li je i kome dat novac.

Pođimo od (manje) sporne druge situacije: ako je vlasnik primio novac za to što je mlinaru dao roba, on može da pokrene *actio locati*, što

⁵³ *Ibid.* 129 - 130.

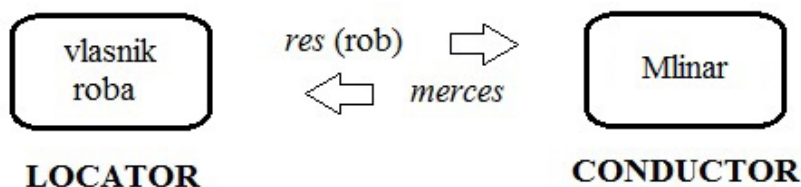
⁵⁴ Ovde se pod ostavodavcem ne podrazeva onaj iz *depositum*-a, već ostavodavac iz ugovora o ostavi sa naknadom.

⁵⁵ *Ibid.*

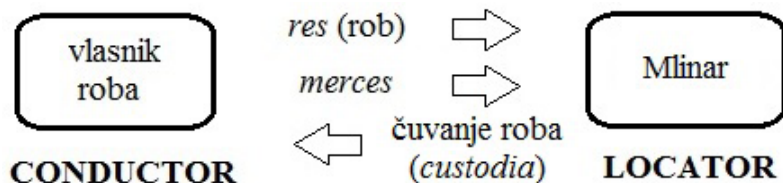
⁵⁶ D.16.3.1.9. prevod M. Đorđević.

⁵⁷ D. Knežić-Popović, 131.

znači da je on *locator*, a pravni posao po logici stvari *locatio conductio rei* (mlinar je u tom slučaju zapravo zakupio roba za određeni iznos koji je isplatio vlasniku). Ovde jedino ostaje sporno zašto bi vlasnik uopšte tužio mlinara u ovom slučaju jer je ovaj njegovog roba naterao da radi, kada je upravo to *causa* posla, ukoliko je reč o *locatio conductio rei* (novac je pritom uredno isplaćen). Da je motiv bio samo “čuvanje” roba, zašto bi mu onda mlinar, *conductor* isplaćivao bilo kakav novac? Može se tako samo zaključiti da je ovde reč o *locatio conductio rei*, te da u ovom slučaju vlasnik kažnjava svog roba tako što ga daje “na čuvanje” – u zakup da radi. Razlog za tužbu onda nije okolnost što je rob prisiljen da radi, već bilo koji od razloga za *actio locati*.

Prvi slučaj je interesantiji za *locatio conductio horrei*, jer smatramo da je upravo ovde o njemu reč. Ulpijan kaže da vlasnik može podići *actio conducti*, ukoliko je mlinar dobio novac za čuvanje roba (pa ga prisiljava da radi, umesto samo da ga čuva). Ako vlasnik može podići *actio conducti*, onda je on *conductor*, a mlinar *locator*, pa cela situacija izgleda ovako:

U direktnoj vezi je i treća situacija koju Ulpijan navodi, u kojoj, kako kaže, nema *locatio conductio* ako je sam rad roba naknada za njegovo čuvanje, već se može koristiti *actio praescriptis verbis* (bezimni kontrakt). Dakle, sam rad roba se ne smatra naknadom, već ona mora biti novčana. Treći primer se približava *depositum* – u, ali pod njega ne potpada. Da je u pitanju *depositum*, došlo bi do *furtum usus*-a od strane mlinara pošto je rob prisiljen da radi. Ulpijan kaže bi *actio depositi (directa)* stajala na raspolaganju vlasniku da je rob dobijao samo hranu i

da ništa nije dogovoreno o njegovom radu.⁵⁸

Vratimo se drugom primeru. Kako vidimo ovde jedno lice plaća drugom da mu određenu stvar sačuva neko vreme. Ukoliko uzmemo u obzir da Ulpijan vlasniku stvari daje *actio conducti* i da je kako smo videli, kod *locatio conductio horrei* ostavodavac *conductor*, jasno je da je ovde reč o takvom ugovoru.⁵⁹ Njegovu pravnu prirodu i položaj u *okviru locatio conductio* pokušaćemo da objasnimo pomoću sledeće šeme:

CONDUCTOR		LOCATOR
zakupac / poslodavac	<i>locatio conductio rei/operarum</i> ← res/operae merces →	zakupodavac / najamni radnik
izvođač radova	<i>locatio conductio operis faciendi</i> ← res/persona ← merces opus →	naručilac
ostavodavac	<i>locatio conductio horrei</i> res → merces → ← opus (čuvanje stvari)	horrearius

Okolnost da je kod *locatio conductio horrei* ostavodavac u izvorima označavan kao *conductor*, a *horrearius* kao *locator*, neke autore upućuje na *locatio conductio rei*, ali ih potom činjenica da je *locator*, kako doktrina jednodušno priznaje, odgovarao za kustodiju u ovom slučaju,

⁵⁸ D.16.3.1.9.

⁵⁹ U svom delu „Ugovor o delu u rimskom pravu“ D. Knežić-Popović navodi fragment D.16.3.1.9. kada govori o obaveznosti novčane nadoknade, ali ga ne elaborira i ne navodi u poglavlju o *locatio conductio horrei*.

vraća na teren *locatio conductio operis faciendi*.⁶⁰ Iako postoje mnoge sličnosti sa raznim ugovorima, a pogotovo sa *locatio conductio rei i operarum*, mišljenja smo da je *locatio conductio horrei* podvrsta *locatio conductio operis faciendi* kod koga se pod *opus* podrazumeva čuvanje neke stvari. Već gornja šema pokazuje kako su ova dva (pod) ugovora kao u ogledalu - zapravo identična uz zamenu subjekata. Postavlja se pitanje zašto je do ove inverzije došlo? Etimologija nam pri rešavanju ovog problema nije od velike pomoći, ali je značajno što i ne odmaže. Kako *locare* znači “smestiti, staviti”, a *conducere* može da znači i “poneti sa sobom”, sklapanje posla se fleksibilno može opisati ovim izrazima – jedno lice donosi sa sobom stvar koje drugo lice smešta u skladište. Ponudili smo jedno objašnjenje, ali priznajemo da precizan odgovor ipak ostaje nepoznanica.

Još jedno pitanje koje se nameće jeste domet primene ovog ugovora. Kako sam naziv *locatio conductio horrei* dolazi od *horreum* (skladište, ostava) nameće se zaključak da se ugovor koristio za ono što danas Zakon o obligacionim odnosima naziva “usklađenjem”.⁶¹ Međutim ne postoje ni sadržinske i etimološke prepreke za zaključak da se ovaj ugovor mogao koristiti u velikom broju raznovrsnih situacija (poput analizirane situacije iz Ulpijanovog fragmenta gde nije slučaj o klasičnom skladištenju). Današnjim pravnim rečnikom on bi se mogao označiti kao ugovor o ostavi sa naknadom.

Na kraju, pokušaćemo da definišemo rimski *locatio conductio horrei* kao podvrstu ugovora *locatio conductio operis faciendi* sa inverzijom subjekata, u kome se *locator* obavezuje da će sačuvati (*opus*) neku *conductor* – ovu stvar u zamenu za novac.

Ovakav zaključak proširuje domašaj primene *locatio conductio operis faciendi* i dodatno ga udaljuje od ugovora o delu kakav poznajemo danas. Na kraju ćemo prikazati samo još jedan jedan primer *locatio conductio horrei* koji je takođe na prvi pogled sličan sa *locatio conductio rei*. Ovaj “ugovor” o izdavanju skladišta je sačuvan na *Sulpicii*-skim tablicama.⁶²

“*Nardus, rob Publiusa Sulpiciusa Seleukusa, pišem u prisustvu i uz odobrenje mog gospodara Publiusa Sulpiciusa, zato što on kaže da*

⁶⁰ V. D. Knežić-Popović, 130-131.

⁶¹ ZOO, čl. 730.

⁶² Sulpicijske tablice, *Tabulae Pompeiane Sulpiciorum*, sadrže 127 dokumenata (dobrim delom ugovore) i pronađene su u blizini Pompeje. Pripadale su porodici Sulpicii. – više o ovome: G. Rowe, *Roman Law in Action: The Archive of Sulpicii (TPSulp)*, <http://www.law.usc.edu/centers/clhc/archives/workshops/documents/Rowe.pdf>, 20.9.2014.

je nepismen, da sam dao skladište za držanje žita broj 26, na gornjim spratovima Barbacija na imanju Domicija Lepida, u kome je 13.000. modii aleksandrijskog žita (koje će moj gospodar proveravati sa svojim robovima), za naknadu od 100 sestercija mesečno.”⁶³

U ovom ugovoru, ili bolje rečeno, zapisu o ugovoru, lice čije ime ne znamo, *conductor*, je sklopilo ugovor sa Publiusom Sulpiciusom Seleukusom, odnosno njegovim robom Nardusom, (*horrearius, locator*) o skladištenju neke robe u skladištu broj 26. Način na koji je tekst sročan može pogrešno da navede na zaključak da je ovo *locatio conductio rei*, u kome je predmet zakupa skladište. Međutim, akcenat ovde nije na zakupu skladišta, već na čuvanju stvari u njemu (“gospodar ga obilazi sa svojim robovima”), a ton ovog izvora je takav, jer je jedna od osobenosti ugovora *locatio conductio*, pa i *locatio conductio horrei* neko privremeno stanje. Iz tog razloga su se oni i često zapisivali (što nije bio uslov punovažnosti), kako bi u ovom slučaju *horrearius* imao jasnu sliku svojih obaveza.⁶⁴

3.2. Ugovor o građenju

Ugovor o građenju je danas Zakonom o obligacionim odnosima predviđen kao poseban ugovor u odnosu na ugovor o delu.⁶⁵ U Rimu su oba ugovora bila deo *locatio conductio*, pri čemu bi se ugovor o građenju mogao svrstati u podvrstu *locatio conductio operis faciendi* uz određene, značajne specifičnosti. One su proizašle iz istih razloga iz kojih je danas ugovor o građenju poseban ugovor, a to je pre svega okolnost da je u pitanju delatnost velikog značaja i vrednosti za strane ugovornice, pa su dodatna pravila, pre svega u cilju sigurnosti, neophodna.

Prva specifičnost jeste “stvar” od koje se pravi *opus*, tj građevinski materijal od koga će se nešto zidati. Njega je po pravilu obezbeđivao *conductor*, a ne *locator*, koji je pak sa druge strane obezbeđivao zemlju na kojoj će se graditi.⁶⁶ U kontekstu zidanja zgrade, ovo je potpuno logično, ali treba primetiti da odstupa od pravila *locatio conductio operis faciendi* po kome *locator* daje *conductoru* materijal za izradu stvari (*Gai Inst. 3. 147.*).

⁶³ Tekst preuzet iz P. Du Plessis, *Letting and Hiring in Roman Legal Thought: 27 BCE – 284 CE*, Brill, Leiden 2012, 188. preveo M. Đorđević.

⁶⁴ P. Du Plessis, „The Roman Concept of *lex contractus*“, *Roman Legal Tradition* 3/2006, 80.

⁶⁵ ZOO čl. 630.

⁶⁶ D. Knežić – Popović, 124 – 126.

Osobnosti uključuju i posebno naglašenu potrebu za pravljjenjem predračuna, jer je zidanje po pravilu vrlo skup posao, a kako smo videli, znatno uvećani troškovi predstavljaju osnov za jednostrani raskid ugovora. Takođe, predviđena su dva načina izvršenja ovog ugovora: *aversione*, gradnja, tj. dovršavanje *opus*-a u celini (kao kod drugih *locatio conductio operis faciendi*) i *in pedes mensurasve*, način koji se sreće samo kod ugovora o građenju, a podrazumeva izradu, tj. gradnju u fazama (što se verovatno neretko nametalo kao ekonomska nužnost).⁶⁷

Najvažnija specifičnost ugovora o građenju jeste *probatio*, koji smo već pomenuli u delu o prelasku rizika, a svodi se na ispitivanje, proveru i pregledanje urađenog. Trenutak probacije je bio od velikog značaja, jer je predstavljao momenat prelaska rizika sa *conductor*-a na *locator*-a. Mogla se završiti pozitivno (*probatio*) ili negativno (*improbatio*) u slučaju da građevina nije izgrađena stručno i da ne odgovara zahtevima iz ugovora.⁶⁸

Kumulativno ovi elementi čine značajnu razliku između ugovora o građenju i nekog drugog *locatio conductio operis faciendi*, ali kako je njihova priroda suštinski samo korektiv u kontekstu obimnog posla velike vrednosti, nema osnova za neko veće izdvajanje ugovora o građenju u odnosu na ugovor o delu u rimskom pravu.

3.3. *Lex Rhodia de iactu*

Lex Rhodia de iactu („Rodoski zakon o izbačenim stvarima“) predstavlja tipičan primer onoga što bismo mogli nazvati uspešnim pravnim transplantom, i to ne nekakvim nametnutim rešenjem, već pravilom koje je sistem primalac (rimsko pravo), od sistema donora (plovidbeno pravo Rodosa) svojevoljno i kvalitetno implementirao.

Kako se od druge polovine Republike tržišna razmena značajno intenzivirala, čest problem je predstavljao gubitak brodova u nemirnom Sredozemnom moru (*naufragium*). Često su zapovednici, kapetani brodova (*magister navis*), da bi izbegli ovu sudbinu, pribegavali izbacivanju tereta kako bi olakšali lađu. Ukoliko se plovidba posle toga završi uspešno, postavljalo se pitanje ko snosi odgovornost za izbačene stvari.⁶⁹

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ R. Zimmermann, 406-409.

Ugovor o transportu robe morem se zaključivao kao tipičan *locatio conductio operis faciendi*. Vlasnik robe (*locator*) davao je zapovedniku broda (*conductor*) određene stvari koje je ovaj za određenu naknadu imao da mu negde preveze. Na jednom brodu se po pravilu nalazila roba većeg broja poverilaca, koji su tako, prilikom izbacivanja stvari najčešće bili neravnomerno oštećeni. Postavilo se pitanje, ako je roba jednog žrtvovana za opšti benefit, da li bi i konačni gubitak onda trebalo da bude opšti, a ne da padne na jednu “žrtvu sudbine”.⁷⁰ Razrešenje ove situacije pružao je *Lex Rhodia de iactu*, koji je bio, može se reći, deo rodoskog *lex mercatoria maritima*.

Ovo pravilo je verovatno izvorno feničansko, a na Rodosu je tokom vremena uobličeno u pomorski zakon.⁷¹ Rimljani ga preuzimaju negde sredinom Republike, a o njegovom sadržaju nam govori više fragmenata iz *Digesta*. Po slovu ovog zakona, u slučaju “opšte havarije” svi poverioci, *locatori*, kao i vlasnik broda, *conductor*, solidarno snose štetu u srazmeri sa vrednošću njihove spašene robe. Tako Paulus kaže:

„Zakon ostrva Rodosa/o izbačenim stvarima odnosno o zajedničkoj havariji/predviđa da štetu koja je nastala izbacivanjem robe radi olakšavanja broda snose svi, jer je to učinjeno u zajedničkom interesu“⁷²

Načina realizacije ove solidarne obligacije je bilo nekoliko pa se tako drugom, takođe Paulusovom fragmentu kaže:

„Ako je zbog opasnosti za brod došlo do izbacivanja, vlasnici izgubljene robe, ukoliko su zaključili ugovor o prevozu, treba da pokrenu spor protiv zapovednika broda sa *actio locati*, dok on može pokrenuti spor protiv svih ostalih čija je roba spasena sa *actio conducti* da bi se šteta srazmerno podelila na sve. Servije je, međutim, odgovorio da protiv zapovednika treba pokrenuti spor sa *actio locati*, da bi on robu ostalih putnika zadržao dok oni ne namire odgovarajući deo štete. Ipak, u slučaju da zapovednik ne zadrži robu, on i dalje ima pravo na tužbu protiv putnika.“⁷³

Pored pokretanja tužbe protiv zapovednika broda (koji se potom “regresira” od onih čija je roba spašena), postojala je izgleda i mogućnost da oštećeni svoje obeštećenje zatraži i direktno od lica čija je roba spasena:

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Ž. Bujuklić, 389.

⁷² D.14.2.1. prevod. M. Polojac.

⁷³ D.14.2.2. prevod M. Polojac.

„Ako je brod zahvaćen nevremenom izbacio robu jednog trgovca da bi postao lakši, ali je kasnije potonuo na drugom mestu, u plićoj vodi, pa su robu ostalih trgovaca ronionci izvadili, Servije je smatrao da trgovac čija je roba bila bačena da bi brod bio olakšan može tražiti od trgovaca, vlasnika spasene robe – obeštećenje.“⁷⁴

U poslednjem slučaju je zapovednik broda, *conductor*, izgubio na kraju brod i pretrpeo samim time ogromnu štetu, ali je deo robe spasen, pa je ovde verovatno iz praktičnih razloga i razloga solventnosti dozvoljeno da se *conductor* “preskoči”.

Lex Rhodia de iactu je tako uneo izvestan korektiv, slično ugovoru o građenju u *locatio conductio operis faciendi*. Razlozi za ovo nisu bili samo solidarne prirode, već se tako smanjivao, “delio” rizik trgovaca i stvaralo svojevrсно “osiguranje”, što je pospešivalo ubrzan razvoj prekomorske trgovine. Ovaj zakon se u literaturi navodi kao primer “rimске genijalnosti da elastičnim tumačenjima inkorporiraju (ovaj zakon) u svoje pravo”⁷⁵, preciznije u okvire već postojećeg ugovora *locatio conductio operis faciendi*.

4. Zaključak

Rimskopravni kontrakt *locatio conductio operis faciendi* je složen ugovor, koji za razliku od mnogih drugih rimskopravnih instituta nema adekvatnog parnjaka u današnjim pravima. Nesumnjivo je da u ovom institutu pronalazimo poreklo modernog ugovora o delu, ali je *locatio conductio operis faciendi* obuhvatao i mnoštvo drugih ugovornih odnosa. Tako posebna vrsta ovog kontrakta, *locatio conductio horrei*, daje dovoljno jasne pokazatelje kako je obim njegove primene obuhvatao i teretnu ostavu. Sa druge strane okolnost da predmet ovog ugovora po pravilu nisu bile delatnosti iz *artes liberales*, koje su se vršile putem *mandatum*-a, dodatno pak udaljuje *locatio conductio operis faciendi* od današnjeg ugovora o delu. Može se zaključiti kako rimskopravni i savremeni ugovori o delu imaju jedan značajan međusobni presek, ali i mnogo toga što ostaje izvan njega. Iz navedenih razloga analiza *locatio conductio operis faciendi* nije značajna samo iz ugla istraživanja porekla današnjeg ugovora o delu, već i zato što ovaj i srodni ugovori pružaju odličnu sliku o odnosu ljudi jednog vremena prema radu i evoluciji tog odnosa tokom vekova.

⁷⁴ D.14.2.4.1. prevod M. Polojac.

⁷⁵ R. Zimmermann, 406.

Miroslav Dorđević, LL.M.

Institute of Comparative Law, Belgrade

STRUCTURE AND SPECIAL TYPES OF *LOCATIO CONDUCTIO OPERIS FACIENDI*

Summary

Most of European private law institutes find their origins in Roman law. This is the consequence of both scarcity of older legal system's sources and the fact that for the first time in history Romans created one relatively rounded, complete legal system, much like what we have today. However, Roman contract *locatio conductio operis faciendi*, which is referred as the precursor of letting and hiring of work, presents a different example. It incorporates (in part) modern day contract of letting and hiring of work, as well as several other contractual relations, which makes it very complex. In this paper, the author analyzes *locatio conductio operis faciendi* in classical Roman law (with reference to the Justinian law), special types of this contract, and the possibility that within its subcontract *locatio conductio horrei* it included contract of interest bearing deposit. This specific institute of Roman legal history provides good insight into the Roman understanding of certain types of work and the evolution of these concepts in Roman history. It also explains how the foundation of what we today call contract of letting and hiring of work originated and evolved.

Keywords: *locatio conductio operis faciendi*, Letting and Hiring of Work, *locatio conductio horrei*, *Lex Rhodia de iactu*, Roman Law, Legal History.